

III Всеукраїнська науково-практична конференція

До 25-річчя підготовки спеціальності
«Практична психологія»
в СумДПУ імені А.С. Макаренка

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ: ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН

16–17 лютого 2017 р.

**МАТЕРІАЛИ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

Міністерство освіти і науки України
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
лабораторія методології і теорії психології
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
кафедра практичної психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
кафедра практичної психології
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
кафедра психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
кафедра психології
Факультет підготовки фахівців для Національної гвардії України НАВС
кафедра загально-правових та психологічних дисциплін
Навчально-методичний центр психологічної служби
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
Інформаційно-методичний центр управління освіти і науки
Сумської міської ради
Сумський обласний центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів
Академія наук вищої освіти України

*До 25-річчя підготовки спеціальності «Практична психологія»
в СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ: ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
16–17 лютого 2017 року

Суми – 2017

УДК: 159.923:[316.4(082)+316.613.5]
ББК 88.372я431
О 72

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради навчально-наукового Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка протокол № 6 від 31.01.2016р.

Редакційна колегія:

Кузікова Світлана Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Злишков Валерій Лаврентійович – кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, в.о. завідувача лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Іванова Олена В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загально-правових та психологічних дисциплін Факультету підготовки фахівців для Національної гвардії України НАВС

Сафін Олександр Джамільович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Седих Кіра Валеріївна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Хомуленко Тамара Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Вертель Антон Вікторович – кандидат філософських наук, викладач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Щербак Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

О72 Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: психотехнології особистісних змін: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 лютого 2017 року, м. Суми). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. – 232 с.

ISBN 978-966-968-236-3

Збірник містить матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: психотехнології особистісних змін», що висвітлюють теоретичні та практичні результати досліджень проблем особистості в контексті її життєвого шляху, в умовах особистісних, міжособистісних і суспільних криз. Особливу увагу приділено питанням збереження психічного здоров'я та надання психологічної допомоги людині в консультативно-терапевтичній практиці.

Видано в авторській редакції

ISBN 978-966-968-236-3

УДК: 159.923:[316.4(082)+316.613.5]
ББК 88.372я431

©Колектив авторів, 2017
Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017

ЗМІСТ

Секція 1. Теоретико-методологічні дослідження особистості у кризових умовах та критичних ситуаціях життя		
<i>Алексєєва Ю.А.</i>	Функції віри як компонента свідомості особистості юнацького віку	9
<i>Біла І.М.</i>	Психолого-педагогічний супровід розвитку здібностей дітей	10
<i>Бондар Ю.С., Кобзєва Ю.А., Гордієнко- Митрофанова І.В.</i>	Вплив гендерного фактора на вербальну поведінку респондентів (на матеріалі стимулу «КРИЗА»)	12
<i>Варій М.Й.</i>	Криза та її подолання в енергетичній концепції психіки і психічного	14
<i>Вертель А.В.</i>	Триступенева модель емоційного вигорання в структурному психоаналізі Ж. Лакана	17
<i>Галата О.С.</i>	Теоретичний аналіз дослідження завязатості у психологічній науці	19
<i>Гичко Ю.В.</i>	Ключові поняття критичних ситуації та їх характеристика	20
<i>Даниленко Н.В.</i>	Формування світогляду у юнацькому віці як розвиток особистості	21
<i>Демочка Ю.В.</i>	Ургентна адикція як феномен сучасного суспільства	23
<i>Єрмакова Н.О., Зусєва К.І.</i>	Психологічні механізми соціальної мобільності особистості в умовах кризової нестабільності у сучасному українському суспільстві	25
<i>Завацький В.Ю.</i>	Формування життєвих сценаріїв молоді в аспекті регулятивної сутності гендерної культури суспільства	27
<i>Завгородня О.В.</i>	Концепція власного життя людини: стадії розвитку	28
<i>Зелінська Т.М.</i>	Напрямки зниження інтенсивності особистісної амбівалентності студентів у кризові періоди	31
<i>Злишков В.Л.</i>	Автентичне лідерство у кризових ситуаціях життя	33
<i>Кондратюк- Антонова Т.В.</i>	Філософський погляд на психологічну допомогу людині у сучасних посткризових умовах життя	36
<i>Копилов С.О.</i>	Культуротвірна активність як детермінанта автентичного життя у кризових умовах	38
<i>Кравченко О.О.</i>	Інклюзивний туризм як вид соціальної реабілітації осіб з інвалідністю	41
<i>Кузікова С.Б.</i>	Ресурси саморозвитку в життєвій кризі особистості	43

<i>Карачинський О.А.</i>	Формування сенсу при бойовому стресі особистості комбатантів	200
<i>Кузнецова М.М.</i>	Емоційно-вольова саморегуляція навчально-професійної діяльності студентів з високим і низьким рівнями диспозиційного оптимізму	201
<i>Латіна Г.О.</i>	Адаптаційні можливості спортсменів при субмаксимальних навантаженнях	203
<i>Лисенко Л.М.</i>	Роль емоційного інтелекту в адаптаційних механізмах особистості	204
<i>Лукомська С.О.</i>	Особливості копінг-стратегій учасників бойових дій на сході України	206
<i>Матієнко-Купріянов В.І.</i>	Детермінація криз професійного розвитку викладача фізичного виховання	207
<i>Ніколаєнко С.О.</i>	Основні симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) в учасників бойових дій	209
<i>Носова І.Є.</i>	Кризові явища України як закономірний процес державотворення	211
<i>Петровська Т.В.</i>	Особистісні детермінанти адаптації спортивних педагогів в умовах професійного вигорання	214
<i>Підчасов Є.В., Ломакін Г.І.</i>	Соціально-психологічні фактори взаємообтяження вікових криз дорослості участю у бойових діях	216
<i>Позднішев Є.В.</i>	Роль психотехнологій у формуванні, корекції та просуванні іміджу спортсмена	218
<i>Сафін О.Д.</i>	Щодо системи психологічної реадaptaції учасників бойових дій	221
<i>Скрипник Н.Г.</i>	Адаптаційний потенціал особистості у кризових умовах життя	222
<i>Табачников С.І., Марченко Є.М., Осуховська О.С., Синіцька Т.В., Чепурна А.М., Табачников О.Ю., Болтоносів С.В.</i>	Клінічна та психологічна характеристика учасників АТО, які перенесли посттравматичні психічні порушення і вживали психоактивні речовини	224
<i>Токарева О.Г.</i>	Переживання травматичного стресу, пов'язаного з проходженням служби в зоні АТО, та методи його виявлення	226
<i>Шестопалова М.Ю.</i>	Стресостійкість військовослужбовця як ресурс подолання негативних наслідків стресових травматичних ситуацій	228
<i>Широбоков Ю.М.</i>	Психологічна допомога військовослужбовцям, які перебували у військовому полоні в зоні АТО	229
<i>Щербак Т.І.</i>	Спорт як модель дослідження екстремальних ситуацій	230

Секція 1.

Теоретико-методологічні дослідження особистості у кризових умовах та критичних ситуаціях життя

Алексєва Юлія Аркадійвна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ)

ФУНКЦІ ВІРИ ЯК КОМПОНЕНТА СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Віра як особистісне утворення суттєво впливає на суспільну та індивідуальну свідомість молодого покоління. Теоретичний аналіз літератури показав, що психологи виділяють різні функції віри. Так, на думку Т. О. Казанцевої, віра виконує такі функції: інформативну та орієнтуючу, завдяки яким особистість адекватно орієнтується в навколишньому світі згідно із системою переконань, своїми віруваннями; когнітивну, тобто готовність когнітивної системи до сприйняття інформації, пов'язаної із предметом віри; зміцнювальну, що актуалізує емоційну значущість віри; захисну, що забезпечує закріплення тих дій, які приводять індивіда до стану віри.

Емпіричне дослідження релігійної віри дозволило О. І. Климишин виділити наступні її функції: світоглядну, яка забезпечує людину змістовно-всеохоплюючим і функціонально-дієвим світоглядом; регулятивну, яка забезпечує захист свободи волі людини і реалізує здатність до оцінки нею власних вчинків та моральних зобов'язань; інтегровальну, яка підтримує інтегративні процеси, які реалізуються у кожній з трьох іпостасей людини – тіла, душі, духа та які сукупно творять єдине ціле; комунікативну, метою якої є забезпечення діалогу з Богом; психотерапевтичну, що активізує та спрямовує внутрішній потенціал людини на подолання життєвих криз.

На думку Е. Веселової, віра виконує п'ять функцій: 1) онтологічну; 2) пізнавальну; 3) мотиваційно-енергетичну; 4) морально-етичну (шлях утвердження духовного життя); 5) інтегровальну – що інтегрує людину в цілісну особистість, спрямовану до об'єкта віри.

На думку Лінецького, функції віри визначаються насамперед світоглядом особистості.

Проте ми вважаємо, що віра може виконувати подвійну роль. В одних випадках конструкт віри, створений особистістю на основі раціонального погляду і його максимального наближення до реальних ставлень до об'єкта віри, виконує позитивну роль – сприяє духовному і когнітивному зростанню, підсилює адаптивний потенціал особистості, а також здатності до прогнозування майбутнього. В інших ситуаціях віра виконує ілюзіогенну функцію і заганяє особистість у глухий кут, породжує схильність до ілюзійності, відриву від реальної оцінки проблем, які лежать в основі концепту або конструкту віри, і, отже, від раціонального вирішення своїх життєвих проблем.

психотехнологій як технологія переважного впливу на сферу підсвідомості, технологія імітації змісту підсвідомості, імідж-технологія побудови образу людини через створення видовищної основи, нейролінгвістичне програмування.

Автором було проведено емпіричне дослідження використання технологій формування, корекції та просування іміджу спортсменів спортивною пресою України. Проведений контент-аналіз усіх номерів відмічених газет за вказаний період дав можливість зробити наступні висновки. Для формування та просування іміджу спортсменів спортивною пресою активно використовувалися елементи публік рілейшнз – PR (100%) у вигляді різноманітних жанрів спортивної журналістики (статті, інтерв'ю, замітки, репортажі тощо), пропаганда (68,43%) у вигляді поширення спортивних ідеалів, цінностей, традицій, розповідей про життєвий шлях видатних спортсменів. Для формування та просування іміджу спортсменів також використовується реклама (44,7%). В міру необхідності спортивні журналісти використовували технологію управління чутками (19,95%).

Автором було проведено пілотне дослідження масиву інструментарію психотехнологій, який застосовується при формування, корекції та просування іміджу спортсменів. Використовувалися експертні оцінки психолога команди (таб. 1). Одержаний емпіричний матеріал пілотного дослідження свідчить про те, що для формування, корекції та просування іміджу спортсмена використовувалися такі інструменти як архаїзація, вербалізація, візуалізація, впровадження моделей сприйняття, деталізація, дистанціювання, емоціоналізація, контекстне введення знаків, маніпулювання, міфологізація, позиціонування, самопрезентація, самореклама. При цьому найбільш активно використовувалися такі інструменти як самопрезентація, архаїзація, позиціонування та візуалізація.

Таблиця 1

Використання психологічних інструментів для формування, корекції та просування іміджу спортсмена (у %)

	Інструменти	Футболіст МЗУЗФ U-21
1.	Архаїзація	85
2.	Вербалізація	60
3.	Візуалізація	84
4.	Впровадження моделей сприйняття	50
5.	Деталізація	65
6.	Дистанціювання	70
7.	Емоціоналізація	80
8.	Контекстне введення знаків	80
9.	Маніпулювання	76
10.	Міфологізація	60
11.	Позиціонування	85
12.	Самопрезентація	91
13.	Самореклама	80

Абревіатура: МЗУЗФ U-21 - Молодіжна збірна України з футболу U-21

Таким чином, автором сформований власний підхід до формування іміджу спортсмена, який спирається на визначення типу спортсмена як основи для формування, корекції та просування його іміджу. Автором також

визначені основні чинники-референти, що впливають на побудову іміджу спортсмена. Для формування та просування іміджу спортсменів спортивною пресою автор рекомендує активно використовувати такі імідж-технології як PR, пропаганду, рекламу, в міру необхідності – технологію управління чутками. Автором доведено, що для формування та просування іміджу спортсмена доцільно використовувати цілий комплекс психологічних інструментів і в першу чергу такі інструменти як самопрезентація, архаїзація, позиціонування, візуалізація. Значну роль серед них відіграє самопрезентація, основними каналами реалізації якої є особистий контакт, Інтернет, телебачення, радіо, преса, реклама, PR, навчально-педагогічна діяльність та наукова діяльність.

Сафін Олександр Джамільович

доктор психологічних наук, завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

ЩОДО СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Шість хвиль мобілізації породили небачуваний до цього феномен – зараз у країні майже в усіх вікових групах є ті, хто пройшов через фронт. Робота психологів та інших фахівців спрямована перш за все на подолання симптомів, інколи – наслідків, рідше – причин ПТСР. Система реадaptaції ветеранів АТО має здійснюватися разом із заходами з психологічної реабілітації і базуватися на двох основних підходах. Згідно першого, реабілітація і реадaptaція розуміються як відновлення цільового психологічного ресурсу учасників бойових дій. Одним з важливих завдань роботи на стратегічному рівні є урахування прогностичних обсягів психотравматизації учасників бойових дій та потреби у їхній психологічній корекції. На оперативному рівні найбільш важливим є реалізація першого етапу соціально-психологічної реадaptaції ветеранів війни. Згідно другого підходу реабілітація і реадaptaція розуміються як відновлення соціального та психічного статусу комбатанта, а також підвищення його адаптивних можливостей у мирний час.

Система реадaptaції має будуватися з врахуванням потреб як самого учасника АТО, так і його найближчого соціального оточення. Мета діяльності фахівців на етапі виходу з зони АТО – задоволення природних потреб комбатантів (визнання, розуміння, престиж), зняття у них психологічної напруженості, а також психологічної підготовки до мирного життя. На цьому етапі доцільним є здійснення ретельного аналізу бойових дій військовослужбовців з оцінкою персонального внеску кожного у вирішення поставлених перед підрозділом (частиною) бойових завдань. Під час реадaptaції комбатантів необхідно долучати до немонотонної і у той же час нескладної діяльності (це може бути бойове навчання, або робота з обслуговування військової техніки, культурно-просвітницька та спортивно-масова робота). Малорухомі заходи слід звести до мінімуму. Необхідно також організувати

спеціальну психологічну підготовку комбатантів до життєдіяльності у мирний час. Для цього можна використовувати лекції, бесіди, консультації, групові заняття. Вже на цьому етапі необхідно з дотриманням принципу конфіденційності ретельно виявляти тих з них, які отримали бойові психічні травми, оскільки, чим більше часу проходить з моменту її отримання, тим більше шансів, що у комбатанта може розвинути важка форма дезадаптації.

Для багатьох ветеранів АТО «минула» війна досі присутня в їхньому житті. Повернувшись з фронту, комбатант може довгі роки залишатися у полоні своїх спогадів і переживань, то ж його необхідно повернути до мирного життя психологічно, щоб він примирився з собою і дійсністю, навчився прощати себе. Це значить, що для того, щоб виконати рекомендацію «бути тут і зараз», цим ветеранам необхідно згадати те, що було раніше. Поступово дізнаючись про те, яким саме чином психотравмуючі події здійснили негативний вплив на життя комбатанта, він одночасно прийде до розуміння того, що зцілення є процесом глибоко особистісним, що охоплює майже усі сфери його життя. Найважливіше, що слід знати про післятравматичний стрес: навіть після довгих років сум'яття, страху і депресії є можливість знову відчувати життєву рівновагу. Для цього треба поставити перед собою таку мету і наполегливо прагнути її досягти. Навчившись грамотно ідентифікувати наслідки пережитих екстремальних подій, комбатанти розуміють, що вони є «такими, як усі інші», що хворобливі явища – логічний результат впливу неординарних подій минулого. Таке розуміння закономірно завершується внутрішнім прийняттям того, що відбулося у житті, і примиренням з самим собою. Вносячи зміни у своє життя, колишній комбатант стає діяти не всупереч своїй індивідуальності, а у союзі з нею. У цьому і полягає ефект його зцілення.

Скрипник Надія Григорівна

викладач кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ЖИТТЯ

У сучасних кризових умовах існування нашого суспільства перед кожною людиною стоїть складне випробування на міцність. Суспільство яке знаходиться у стані активних змін та пошуку подальших перспектив розвитку висуває підвищені вимоги до соціальної мобільності особистості. У зв'язку з цим, проблема соціально-психологічної адаптації до нових реалій, що постійно змінюються, стає особливо важливою.

Вітчизняними психологами робляться спроби цілісного осмислення особистісних характеристик, відповідальних за успішну адаптацію та здатність людиною долати життєві негаразди. Це і поняття «особистісний потенціал», яке Д. О. Леонтєв пов'язує зі здатністю особистості зберігати стабільність діяльності й смислових орієнтацій при зовнішньому тиску та змінних умов, і поняття

«особистісний адаптаційний потенціал», запропоноване А. Г. Маклаковим, що визначає стійкість людини до екстремальних чинників. Дослідження різнорівневих характеристик особистості як внутрішніх чинників, що обумовлюють ефективність психічної адаптації, представлені у роботах Ф. Б. Березіна, А. А. Налчаджяна, А. А. Реана та ін.

С. Т. Посохова розглядає адаптаційний потенціал як інтегральне утворення, що об'єднує в складну систему соціально-психологічні, психічні, біологічні властивості і якості, які актуалізуються особистістю для створення і реалізації нових програм поведінки у змінених умовах життєдіяльності. Особистісний адаптаційний потенціал включає біопластичний, біографічний, психічний і особистісно-регуляторний компоненти. У адаптаційному потенціалі, на думку автора, закладена латентність адаптаційних здібностей, своєчасність і вектор реалізації яких залежить від активності особистості.

На думку Н. Л. Коновалової адаптаційний потенціал особистості представляє собою інтегруючу характеристику психічного здоров'я. При цьому психічна адаптивність автором оцінюється як сукупність внутрішніх чинників, що визначають ефективність адаптаційних змін, залежить від багатьох конституціональних, природжених і набутих чинників, що визначають структуру особистості, знаходиться у тісному зв'язку з періодизацією розвитку особистості. Складовими психічної адаптивності виступають спільний рівень психічного розвитку, особистісні особливості і система стосунків, характер і зміст психологічних проблем, позиція особистості по відношенню до них.

С. Ю. Добряком поняття «адаптаційний потенціал» трактується як синонімічне поняттю «адаптивність» і застосовується для позначення властивості, що виражає можливості особистості до психічної адаптації.

Проблема особистісного адаптаційного потенціалу отримала свій розвиток і у роботах А. Г. Маклакова. Вчений вважає здатність до адаптації не тільки індивідуальною, а й особистісною властивістю людини. Адаптація розглядається ним не лише як процес, але і як властивість живої саморегульованої системи, що полягає у здатності пристосовуватися до зовнішніх умов. Адаптаційні здібності людини залежать від психологічних особливостей особистості. Саме ці особливості визначають можливості адекватного регулювання фізіологічних станів. Чим вищі адаптаційні здібності, тим вища ймовірність того, що організм людини збереже нормальну працездатність та високу ефективність при дії психогенних факторів зовнішнього середовища.

Таким чином, переосмислення поняття адаптаційного потенціалу особистості дозволяє представити його як сукупність психологічних особливостей особистості, що забезпечують її стійкість у кризових ситуаціях життя, як здатність особистості до структурних та рівневих змін під їх впливом.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ
ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ:
ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН**

Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції
16-17 лютого 2017 року

Видано в авторській редакції

Відповідальна за випуск: *С.Б. Кузікова*
Комп'ютерна верстка: *О.Б. Кузіков*

Підписано до друку 16.01.2017.

Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman. Папір друк.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк.16,1. Обл.-вид. арк. 17,2

Тираж 200 прим. Вид. № 6

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка